

De muntvondst Hagestein 2017 (sluitdatum 1481)

Pim MÖHRING * & Peter BUIS **

Summary – In Hagestein, in the municipality of Vijfheerenlanden, a hoard was discovered at the end of 2017 with a TPO of September 1481 and containing 12 gold and 486 silver coins. Most of the coins were struck for the dukes of Burgundy, followed by coins of David of Burgundy, the bishop of Utrecht, and coins originating from eastern territories. The latest coins were minted between May 1481 and October 1482. The historical context offers strong indications that the coins were buried between 17 March and 21 July 1482. It is an emergency hoard: purposely and hastily buried because of impending threat. Among the coins discovered is a hitherto unknown kromstaart minted in Leeuwarden between 1435 and 1440.

Samenvatting – In Hagestein, gemeente Vijfheerenlanden, werd eind 2017 een muntschat gevonden bestaande uit 12 gouden en 486 zilveren munten met een TPO van september 1481. Het merendeel van de munten is geslagen voor de Bourgondische hertogen, gevolgd door bisschoppelijke munten van David van Bourgondië. De jongste munten zijn geslagen tussen mei 1481 en oktober 1482. De historische context biedt sterke aanwijzingen dat de munten tussen 17 maart 1482 en 21 juli 1482 zijn begraven. Het is een noodschat: vanwege dreigend onheil opzettelijk en in haast begraven. Onder de munten bevindt zich een onbekende kromstaart uit Leeuwarden, waarschijnlijk geslagen tussen 1435 en 1440.

BIJ HET GRAVEN VAN EEN SMALLE LEIDINGSLEUF voor een waterleiding aan de Hoevenweg in het dorp Hagestein, in de gemeente Vijfheerenlanden, werd eind augustus 2017 door medewerkers van waterleidingsbedrijf Oasen een muntschat, bestaande uit 498 munten, gevonden.¹ De schat kwam tevoorschijn toen de graafmachine de aardewerken pot raakte waarin de munten zich bevonden. Na ontdekking zijn de munten gemeld bij het provinciale Meldpunt Archeologie van Landschap Erfgoed Utrecht, waarna archeoloog Alexander van de Bunt onmiddellijk ter plaatse was voor de borging van de muntschat. Met hulp van hobbyarcheoloog Theo Bransen konden via metaaldetectie uit de stort van de graafwerkzaamheden nog acht achtergebleven munten worden gevonden. Een gedeelte van de munten was in textiel gewikkeld.

* Conservator Nationale Numismatische Collectie; @: p.f.a.mohring@dnb.nl

** Onafhankelijk onderzoeker; @: peterbuis85@hotmail.com

¹ Per 1 januari 2019 is de voormalige gemeente Vianen door een fusie opgegaan in de gemeente Vijfheerenlanden en is sindsdien onderdeel van de provincie Utrecht.

Regio-archeoloog Peter de Boer, destijds werkzaam bij ODRU (Omgevingsdienst Regio Utrecht), was nauw betrokken bij het initiële onderzoek van de vondst. De munten zijn geregistreerd bij PAN en beschreven door Vincent van der Veen (PAN-00083). Na reiniging door ArcheoPlan Delft bleek de schat uit 12 gouden en 486 zilveren munten te bestaan. De munten zijn beschreven door Peter Buis en opgenomen in NUMIS onder het nummer 1137220, en de nummers 1136722 tot en met 1137219. De schat is in 2022 aangekocht door het Rijksmuseum van Oudheden en hetzelfde jaar ook in Stedelijk Museum Vianen tentoongesteld.²

*Figuur 1 – Kaart van de locatie waar de munten zijn gevonden
(Omgevingsdienst Regio Utrecht, 31 augustus 2017)*

Sluitdatum (TPQ): 1481

Het vroegst mogelijke moment (de *terminus post quem*) van depositie is september 1481. Die wordt bepaald aan de hand van de jongste te dateren munt(en). In dit geval gaat het om dertien munten met het jaartal 1481 en vier munten zonder jaartal, waarvan we weten dat die tussen 1481 en 1482 zijn geslagen.

² Zie: <https://www.rmo.nl/blog/middeleeuwse-muntschat-van-hagestein/> en <https://www.utrechtaltijd.nl/verhalen/de-muntschat-van-hagestein-vianen/>

Tabel 1 – Overzicht van de jongste munten uit Hagestein 2017

Autoriteit	Denominatie	Muntplaats	Datum	Aantal
Maria de Rijke (r. 1477-1482)	vuurijzer	Antwerpen	mei 1481 t.e.m. oktober 1482	3
	dubbel vuurijzer	Antwerpen	1481	4
	dubbel vuurijzer	Dordrecht	1481	2
Deventer, stad	stuiver	Deventer	1481	3
Lodewijk van Bourbon (r. 1456-1482)	dubbele aidant	Luik	1481	1
Johan II van Kleef (r. 1481-1521)	Stüber	Kleef	september 1481-1482	4

Zoals in de tabel is te zien duiden de enkele vuurijzers van Maria de Rijke met het jaartal 1481 (geslagen tussen mei 1481 en oktober 1482) er op dat de muntschat op zijn vroegst in 1481 in de grond terecht is gekomen.³ Van de ongedateerde Kleefse Stübers kunnen we vaststellen dat ze vanaf 1481 geslagen zijn en mogelijk pas in 1482.⁴ Muntheer Johan II is namelijk op 5 september 1481 aangetreden als hertog van Kleef. Daarna zou in (de stad) Kleef een munt zijn opgericht. Als men gelijk met deze emissie is begonnen, kunnen de munten nog in 1481 zijn geslagen. De munten zullen niet veel later na 1481 in de grond zijn terechtgekomen. Munten van de omvangrijke Bourgondische emissie uit 1482 ontbreken namelijk.⁵

De vondstlocatie

De muntschat is gevonden in de directe nabijheid van Hagestein, in een greppel die hoorde bij de middeleeuwse Hoevenweg. Op Figuur 2 is het begin van de loop van deze weg te zien.⁶ In de periode dat de muntschat moet zijn begraven was Walraven “de Bastaard” van Brederode (c. 1440 - c. 1490) drossaard van Hagestein.⁷ Hagestein, ook wel Gasperde genoemd, had in 1382 stadrechten ontvangen van de Heren van Arkel, en vormde een strategische locatie aan de rivier de Lek. Het bestond uit de stad en een kasteel die gezamenlijk één geheel schijnen te hebben gevormd.

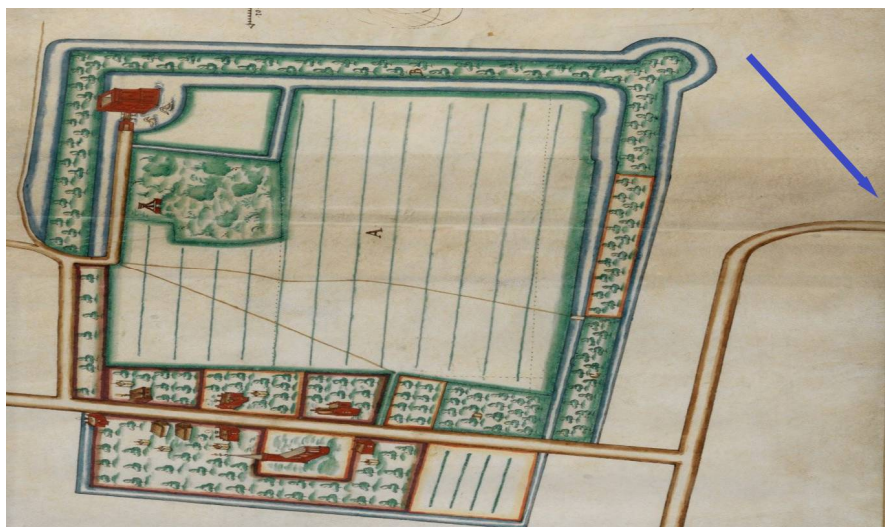
³ Vanhoudt, 2015: 45-46.

⁴ Noss, 1931: 144-145.

⁵ Vanhoudt, 2015: 69-74.

⁶ Op een kaart uit 1761 staat deze weg bekend als de Hoevenweg, zie Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-AO-4-71. Voor de constructie van blokhuisen aan de Hoevenweg ten behoeve van het beleg van Hagestein in 1405, zie: Waale, 1990: 187.

⁷ Aa, 1855: 1235 en Het Utrechts Archief (HUA), Dom Kapittel nr. 3418.

Figuur 2 – Oudste kaart van Hagestein uit 1583, vervaardigd door Claes Florissen (Het Utrechts Archief (HUA), 216, Domkapittel te Utrecht, inv. 1648.) De cirkel in de gracht rechtsboven is de locatie van het voormalig kasteel Hagestein. De pijl verwijst naar de vondstlocatie, honderd meter ten zuidoosten, net na de bocht van de Hoevenweg.

Tijdens de Arkelse Oorlogen (1401-1412) is Hagestein in 1405 veroverd en vervolgens vernietigd door een coalitie bestaande uit Holland, Utrecht en Vianen, een nabijgelegen stad aan de Lek.⁸ De vernietiging was grondig: het kasteel, de stad, stadsmuren en de houten huizen werden volledig verwoest en de straten omgeploegd. Enkel de stadsgrachten en de kerk bleven over.⁹ De door het beleg beschadigde kerk van Hagestein is in de jaren erna herbouwd. Dit kan erop duiden dat er, naast de kerk, meerdere gebouwen hersteld zijn, maar het is onduidelijk of, en op welke schaal, dit plaats vond. Wel zijn er sterke archeologische aanwijzingen dat bebouwing in de middeleeuwen beperkt is gebleven tot de Dorpsstraat van het agrarische georiënteerde Hagestein, waar zich rondom de (waarschijnlijk versterkte) kerk, mogelijk boerderijen bevonden (zie Figuur 2).¹⁰ Zowel uit archeologisch onderzoek als onderzoek naar historische plattegronden blijkt dat de vondstlocatie aan de Hoevenweg nooit bebouwd is geweest tot de 21^e eeuw. Deze locatie lag grofweg vijfhonderd meter buiten de middel-

⁸ Voor een reconstructie van het beleg zie Waale, 1990: 185-193 en Doedens & Mulder, 2023: 136-138.

⁹ Exaltus, 1995: 9.

¹⁰ Voor boerderijen in dorpskern, zie Csonka, 2020: 27. Voor gebrek aan stedelijke ontwikkeling Hagestein, zie van Hoven van Genderen, 1987: 100. Voor de Hagesteinse kerktoren als toevluchtsoord, zie van Hoven van Genderen, 2015: 69-70.

eeuwse bebouwing van Hagestein, op honderd meter afstand van de ruïne van het oude kasteel. Om meer te weten te komen over de omstandigheden waarin de munten zijn begraven wordt in de volgende paragraaf de historische context besproken.

De Stichtse Oorlog

In augustus 1481 breekt de Stichtse Oorlog uit. Deze strijd is het gevolg van een periode van toenemende spanningen in de Nederlanden tussen pro- en anti-Bourgondische partijen. Deze spanningen dreigden te escaleren door het overlijden van de Bourgondische hertog Karel de Stoute in 1477 en de daaropvolgende verzwakking van de Bourgondische macht. Het komt in augustus 1481 tot een uitbarsting tussen bisschop David van Bourgondië, bastaardbroer van Karel de Stoute, en de anti-Bourgondische partij onder leiding van Jan III van Montfoort.¹¹ Deze laatste partij neemt de controle over de stad Utrecht over en ontzegt David de toegang tot de stad. De bisschop wijkt vervolgens uit naar zijn slot in Wijk bij Duurstede. De partij van Van Montfoort krijgt militaire steun van hertog Johan II van Kleef, die in ruil voor deze steun zijn broer Engelbrecht als ruwaard van Utrecht en ‘beschermmer des lands’ laat installeren.¹²

De Stichtse oorlog kenmerkt zich door plundertochten en verwoestingen in het Sticht.¹³ Het conflict kan het best worden gezien als een serie van guerrilla-gevechten en plunderingen, uitgevoerd door kleine groepen huursoldaten uit de Lage Landen, Frankrijk en Duitsland. Deze groepen worden aangevoerd door vaak beruchte ritmeesters, leden van de lage adel die met hun troep letterlijk fortuin wilden maken.¹⁴ Dit bestaat vooral uit de opbrengsten van plundertochten, met alle gevolgen van dien voor de inwoners van het Sticht, zoals treffend beschreven door Struick:

“De systematische politiek van de verschroeide aarde, waardoor men de levensmiddelenbronnen van de opstandelingen deed opdrogen, maakte van het bloeiende Sticht één grote puinhoop van platgebrande dorpen, verwoeste kastelen en verkoolde boerderijen”.¹⁵

Hoewel de overname van de stad Utrecht door Jan van Montfoort in de eerste fase succesvol lijkt, keert het tij door inmenging van de aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk, die inmiddels was getrouwd met Maria de Rijke, de dochter van Karel de Stoute. Maximiliaan nam in september 1483, na twee maanden beleg, Utrecht in en installeerde David weer als bisschop.

¹¹ Van Hoven van Genderen, 2000: 180-181.

¹² Berents, 2021: 40-41.

¹³ Berents, 2021: 38.

¹⁴ Zilverberg, 1979: 36-37.

¹⁵ Voor citaat zie Struick, 1984: 112. Zie verder van Hoven van Genderen, 2000: 180.

Hagestein in de Stichtse Oorlog

Hagestein speelde geen sleutelrol in de Stichtse Oorlog. Zowel stad als kasteel waren decennia eerder al vernietigd en de locatie bestond op zijn hoogst uit een lokale dorpskern nabij de kerk. De historische bronnen bieden weinig concrete aanwijzingen over gebeurtenissen in het dorp Hagestein zelf. Het is bekend dat Walraven de Bastaard, drossaard van Hagestein, na zijn ontsnapping uit een Utrechtse cel in 1470 vluchtte naar Hagestein. Kennelijk omdat hij daar vanuit zijn positie “genoeg kennissen en medestanders had”.¹⁶ Verder komt de enige andere anekdote over een gebeurtenis in Hagestein uit de ‘Utrechtse Kroniek’. Er wordt beschreven hoe in december 1481 een vijand van de Hoekse Utrechtse in de kerktoeren van Hagestein zat te drinken en zat op te scheppen tegenover de inwoners, tot hij werd aangehouden door Utrechtse soldaten die hem meevoerden naar Utrecht, waar hij vervolgens werd gevierendeeld.¹⁷ Buiten dat Hagestein een toevluchtsoord was voor deze man én dat Utrechtse soldaten er hun gezag durfden uit te oefenen, biedt dit relaas ons weinig context voor de schat.

Over de gebeurtenissen die plaatsvonden in de directe omgeving van Hagestein bieden de historische bronnen meer informatie. Hagestein was via de familie Brederode verbonden met de nabijgelegen stad Vianen. De negentienjarige Walraven II van Brederode (1462-1531) was heer van Vianen tijdens de Stichtse Oorlog (Walraven de Bastaard, drossaard van Hagestein, was zijn halfbroer). Op 17 maart 1482 wordt Vianen, twee kilometer ten noordwesten van de vindplaats, ingenomen door Vincentius van Zwanenburg.¹⁸ Deze Gelderse edelman is ritmeester in dienst van het Hoekse Utrecht. Vincentius plundert Batestein, het kasteel van Vianen en tevens hoofdverblijf van de Brederodes. Vervolgens neemt hij met zijn manschappen intrek in Vianen en gijzelt in feite de stad. Hij lijkt dit op eigen initiatief te doen om zo (los)geld te verkrijgen zodat hij de achterstallige soldij van zijn soldaten kan betalen.¹⁹ Van de stad Utrecht eist hij 4.000 Rijsche guldens. Dit bedrag wordt door Utrecht niet betaald, waardoor Vincentius een andere weg moet inslaan. Het is zeker denkbaar dat hij in Vianen geld eiste en ontvreemde of roofde van de inwoners. Over Vincentius schrijft Zilverberg:

“Vincentius van Zwanenburg die als plunderaar reeds een trieste reputatie had weten op te bouwen, liet ook nu zich weer van zijn slechtste zijde kennen. Hij beschouwde zich als heer en meester van stad en kasteel en

¹⁶ Van Gent, 1995: 47, voetnoot 160.

¹⁷ Tenhaeff, 1920: 42; Zilverberg, 1979: 41.

¹⁸ Tenhaeff, 1920: 80; Berents, 2021: 46.

¹⁹ Tenhaeff, 1920: 77-81; Janse, 2003: 49. Dergelijke gijzelingen van steden, dorpen of personen kwam vaker voor, zie Berents, 2021: 41-42 en Janse, 2003: 58.

weigerde zelfs Utrechtse troepen binnen te laten, omdat die wel eens lastige pottekijkers konden zijn bij het incasseren van de losgeldten”.²⁰

Nog aannemelijker is dat Vincentius het achterland van Vianen, waaronder Hagestein, plunderde. De Stichtse Oorlog was op zichzelf een echte plunderoorlog, waarbij huurlingen met zeer geringe tegenstand het land konden plunderen.²¹ Dat het gebied rondom Hagestein specifiek het slachtoffer was van plunderingen wordt bevestigd in historische bronnen. Zo opereerde vanuit Schoonrewoerd, ongeveer zeven kilometer ten zuiden van de vindplaats, vanaf juni 1482 een groep soldaten onder leiding van Jan van Heemstede die op 21 juli het gebied van Hagestein plunderde.²² Kort daarna was het gebied van Everdingen, drie kilometer ten zuidoosten van Hagestein, aan de beurt. De inwoners van Everdingen hadden gehoord van de plunderingen in Hagestein en waren hierdoor voorbereid: de boeren bewapenden zich en wisten de plunderaars zelfstandig tegen te houden.²³ Naast deze lokale plunderingen speelden ook grootschaligere militaire conflicten in de regio. Zo werd het kasteel van IJsselstein, zeven kilometer ten noordwesten van Hagestein, in augustus en november 1482 belegerd door Hoekse troepen. In Vreeswijk, drie kilometer ten noordwesten van Hagestein, werd in oktober 1481 en september 1482 een veldslag uitgevochten. Deze conflicten gingen gepaard met grootschalige troepenverplaatsingen van burgersoldaten, maar ook huurlingen. Voor laatstgenoemden was er een lage drempel om als ‘prestatiebeloning’, en/of bij uitblijven van soldij, over te gaan tot plundering.

Op 19 juli 1482 betaalt Walraven van Brederode, de verdreven heer van Vianen, aan Vincentius van Zwanenburg 2.500 Rijnse guldens om de stad terug te krijgen.²⁴ Vincentius verlaat de stad met 50 man en twee karren, waarna de delegatie van Brederode de stadssleutels in ontvangst neemt. Hiermee verdwijnt Vincentius en zijn bende uit de regio, en komen we in de bronnen geen plunderingen van Vianen, Hagestein of het achterland meer tegen. Er zijn zelfs aanwijzingen dat Walraven de orde heeft hersteld in Vianen, en mogelijk ook in Hagestein.²⁵ Hiermee is er een grote kans dat de muntschat is verborgen tussen maart 1482, de periode van de aankomst van Vincentius en het begin van de plunderingen van Jan van Heemstede, en het herstel van Walravens gezag in juli 1482.

²⁰ Zilverberg, 1979: 50.

²¹ Janse, 2003: 49.

²² Tenhaeff, 1920: 115 en Janse, 2003: 58-60.

²³ Berents, 2021: 123, 155-156.

²⁴ Zilverberg, 1979: 50, noemt in plaats daarvan 600 Rijnse guldens.

²⁵ Zilverberg, 1979: 50.

De samenstelling

De muntvondst Hagestein 2017 bestaat uit de volgende 498 munten:

BOURGONDISCHE NEDERLANDEN

Philips de Goede (1419-1467)

dubbele stuiver		
<i>Brabant</i>	GH 8-1; VH 24.LE	1
<i>Vlaanderen</i>	GH 8-2b; VH 25.GE	1
dubbele groot		
<i>Brabant</i>	GH 9-1; VH 4.BS	1
<i>Vlaanderen</i>	GH 9-2; VH 3.GE	6
blanc à l'écu		
<i>Bourgogne</i>	VH 12	1

Karel de Stoute (1467-1477)

dubbele stuiver		
<i>Brabant</i>	GH 23-1; VH 32.LE	3
<i>Vlaanderen</i>	GH 23-3; VH 32.BG	8
dubbele groot		
<i>Brabant</i>	GH 24-1; VH 33.LE	29
<i>Vlaanderen</i>	GH 24-3; VH 33.BG	30
groot		
<i>Brabant</i>	GH 25-1; VH 34.LE	1
<i>Vlaanderen</i>	GH 25-3; VH 34.BG	2
Bourgondische gulden		
<i>Brabant</i>	GH 32-1; VH 46.AN	1
dubbel vuurijzer		
<i>Brabant</i> 1474	GH 34-1; VH 48.AN	2
<i>Brabant</i> 1475	GH 34-1; VH 48.AN	8
<i>Brabant</i> 1476	GH 34-1; VH 48.AN	4
<i>Gelre</i> 1474	GH 34-2; VH 48.NIJ	1
<i>Vlaanderen</i> 1474	GH 34-3; VH 48.BG	3
<i>Vlaanderen</i> 1475	GH 34-3; VH 48.BG	5
vuurijzer		
<i>Brabant</i> 1474	GH 35-1; VH 49.AN	1
<i>Gelre</i> 1475	GH 35-2b; VH 49.NIJ	1
<i>Vlaanderen</i> 1474	GH 35-3; VH 49.BG	1
gros a la croix St. André		
<i>Auxonne</i>	Boudeau 1243; VH 41	1
grand blanc		
<i>Auxonne</i>	Boudeau 1244; VH 42	2

Maria de Rijke (1477-1482)**dubbel vuurijzer**

<i>Brabant</i> 1477	GH 39-1; VH 55.AN	9
<i>Brabant</i> 1478	GH 39-1; VH 55.AN	10
<i>Brabant</i> 1479	GH 39-1; VH 55.AN	4
<i>Brabant</i> 1480	GH 39-1; VH 55.AN	5
<i>Brabant</i> 1481	GH 39-1; VH 55.AN	4
<i>Vlaanderen</i> 1477	GH 39-3; VH 55 BG	1
<i>Vlaanderen</i> 1478	GH 39-3; VH 55 BG	17
<i>Vlaanderen</i> 1480	GH 39-3; VH 55 BG	3
<i>Holland</i> 1478	GH 39-4; VH 55.DO	2
<i>Holland</i> 1480	GH 39-4; VH 55.DO	1
<i>Holland</i> 1481	GH 39-4; VH 55.DO	2

vuurijzer

<i>Brabant</i> 1478	GH 40-1b; VH 56.AN	1
<i>Brabant</i> 1479	GH 40-1b; VH 56.AN	4
<i>Brabant</i> 1480	GH 40-1c; VH 56.AN	2
<i>Brabant</i> 1481	GH 40-1c; VH 56.AN	3
<i>Gelre</i> (z.j.)	GH 40-2; VH 56.NII/AH	3

BISDOM UTRECHT**David van Bourgondië (1456-1496)**

St.-Maartens goudgulden	van Gelder 5	5
jager 1475	Levinson III-79	1
jager 1476	van Gelder 11; Levinson III-86	5
jager 1477	van Gelder 11; Levinson III-94	23
jager 1478	van Gelder 11; Levinson III-104	51
jager 1479	van Gelder 11; Levinson III-115	14
jager (jaartal onleesbaar)	van Gelder 11	1
witpenning zonder ster	van Gelder 12A	4
witpenning met ster	van Gelder 12B	14
halve stuiver	van Gelder 3	1

HERTOGDOM GELRE**Arnold van Egmond (1423-1473)**

dubbele groot	van der Chijs 11.19	2
---------------	---------------------	---

Karel van Egmond (1477-1538)

witpenning 1479	van der Chijs 14.2	1
-----------------	--------------------	---

DEVENTER, KAMPEN EN GRONINGEN

stuiver 1479	van der Chijs 12.70	1
--------------	---------------------	---

STAD DEVENTER

stuiver 1481	van der Chijs 12.20	3
--------------	---------------------	---

STAD GRONINGEN

stuiver 1454	Puister 1.259a	1
jager 1454	Puister 1.256	1
jager 1469	Puister 1.256	1
vlieger	Puister 1.262	1

STAD SNEEK

vlieger 1476	Puister 5.003a	1
vlieger 1477	Puister 5.003b	11
vlieger 1478	Puister 5.003c	6

STAD BOLSWARD

vlieger 1472	Puister 2.007a	2
vlieger 1476	Puister 2.007d	1
vlieger 1477	Puister 2.007f	2
vlieger 1478	Puister 2.007g	2

STAD LEEUWARDEN

vlieger	Puister 4.006b	1
kromstaart	Puister —	1

GRAAFSCHAP HOLLAND

Willem VI (1404-1417)

leeuw	Grolle 19.3.7	1
-------	---------------	---

Jacoba van Beieren en Philips de Goede (1428-1433)

halve kromstaart	Grolle 20C.1.5	1
------------------	----------------	---

GRAAFSCHAP VLAANDEREN

Lodewijk van Male (1346-1384)

groot	Gaillard 219; Martiny 33-8	2
groot	Gaillard 227; Martiny 45-2	1

Jan zonder Vrees (1405-1419)

dubbele groot (braspenning)	Deschamps de Pas x.26; VH G 2651	6
groot	Deschamps de Pas x.27; VH G 2652	2
halve groot	Deschamps de Pas x.28; VH G 2653	2

Philips de Goede (1419-1467)

groot (kromstaart)	Deschamps de Pas IX.36; VH G 2666	1
--------------------	-----------------------------------	---

HERTOGDOM BRABANT**Antonie van Bourgondië (1406-1415)**

dubbele groot	De Witte 435; VH G 342	1
groot	De Witte 433; VH G 338	1
groot	De Witte 436; VH G 343	1

Philips van St.-Pol als ruwaard (1420-1422)

dubbele groot	De Witte 452; VH G 358	1
---------------	------------------------	---

Philips de Goede (1430-1467)

gouden Pieter	Delm G 61; De Witte 466; VH G 371	1
---------------	-----------------------------------	---

BISDOM LUIK**Lodewijk van Bourbon (1456-1482)**

dubbele aidant 1478	de Chestret 348; Dengis 698	2
dubbele aidant 1481	de Chestret 350; Dengis 700	1
aidant 1478	de Chestret 352; Dengis 702	2
plak	de Chestret 345; Dengis 689	1

GRAAFSCHAP NAMEN**Philips de Goede (1419-1467)**

gouden Pieter	Chalon 203; Delm G 420; VH G 2319	1
dubbele groot (braspenning)	Deschamps de Pas xx.4l; VH G 2321 ²⁶	6

HERTOGDOM KLEEF**Johan I (1448-1481)**

Brasspfennig 1479	Noss 149	54
1/2 Brasspfennig 1479	Noss 150	1
1/2 Weisspfennig 1475	Noss 145	1
Blanken	Noss 140	2

Johan II (1481-1512)

Stüber	Noss 179	1
Schwanenstüber	Noss 180	3

AARTSBISDOM KEULEN**Ruprecht van de Palts (1463-1477)**

postulaatgulden	Noss 421	1
-----------------	----------	---

STAD KEULEN

goudgulden	Noss 21	1
Grosschen	Noss 4	1

²⁶ Dit type dubbele groot werd oorspronkelijk toegewezen aan het graafschap Vlaanderen (Deschamps de Pas, 1863). Martiny demonstreert dat de toeschrijving aan Namen juist is (2014b: 148-151).

Grosschen	Noss 9	2
Grosschen	Noss 10	2
Grosschen	Noss 11	2
halber Grosschen	Noss 7a	1
Weisspfennig	Noss 22	1

ABDIJ ESSEN

Sophia IV von Gleichen (1459-1489)

Grosschen	Kramer 30.1 var ²⁷	1
-----------	-------------------------------	---

PALTS

Philips (1476-1508)

goudgulden	Felke 1494	1
------------	------------	---

PALTS-ZWEIBRÜCKEN

Ludwig I (1459-1489)

Weisspfennig	Noss II 323	1
--------------	-------------	---

KONINKRIJK FRANKRIJK

Henry VI (1422-1453)

salut d'or	Duplessy 443A; Friedberg 301	1
------------	------------------------------	---

Karel VII (1422-1461)

blanc à la couronne	Duplessy 519	1
blanc à la couronne	Duplessy 519c	1

Lodewijk XI (1461-1483)

blanc à la couronne	Duplessy 550	4
blanc au soleil	Duplessy 551	1

TRÉVOUX

Jean II van Bourbon (1459-1488)

blanc	Boudeau 1043	1
-------	--------------	---

DAUPHINÉ

Lodewijk II (1440-1456)

blanc à l'écu	Boudeau 1103	2
petit blanc	Boudeau 1106	1

²⁷ De voorzijde komt overeen met Kramer 30.1, maar de variatie bevindt zich op de keerzijde. Hier eindigt de tekst op -DICTVVM. Deze variant is niet opgenomen in Kramer (1993), Chalon (1854) of Grote (1863).

STAD METZ

Gros	Boudeau 1659	1
------	--------------	---

KONINKRIJK ENGELAND**Edward III (1327-1377)**

groat 1351-1361	Seaby 1570	1
groat 1351-1377	Seaby 1563 e.v.	1
groat 1354-1355	Seaby 1567; North 1163	2
halfgroat	Seaby 1573 e.v.	3

Henry IV (1399-1413)

halfgroat	Seaby 1729; North 1360	1
-----------	------------------------	---

Henry V (1413-1422)

groat	Seaby 1765; North 1387	1
groat	Seaby 1759 e.v.; North 1385 e.v.	1

Henry VI (1422-1461, 1470-1471)

groat Londen 1422-1427	Seaby 1835; North 1423	1
groat Calais 1422-1427	Seaby 1836; North 1424	4
groat Calais 1427-1430	Seaby 1859; North 1446	1
groat Londen 1430-1433	Seaby 1874; North 1460	1
groat Calais 1430-1434	Seaby 1875; North 1461	1
groat Londen 1438-1443	Seaby 1908	1
halfgroat	Seaby 1840; North 1429	9
halfgroat?	Seaby 1855 var	1
halfgroat Londen 1438-1443	Seaby 1911A	1

Edward IV (1461-1470)

groat	Seaby 2002; North 1578	1
-------	------------------------	---

IERLAND**Edward IV (1461-1483)**

groat	Seaby 6304	1
-------	------------	---

PAUSELIJKE STAAT**Paulus II (1464-1471)**

derde grosso	Muntoni 59	1
--------------	------------	---

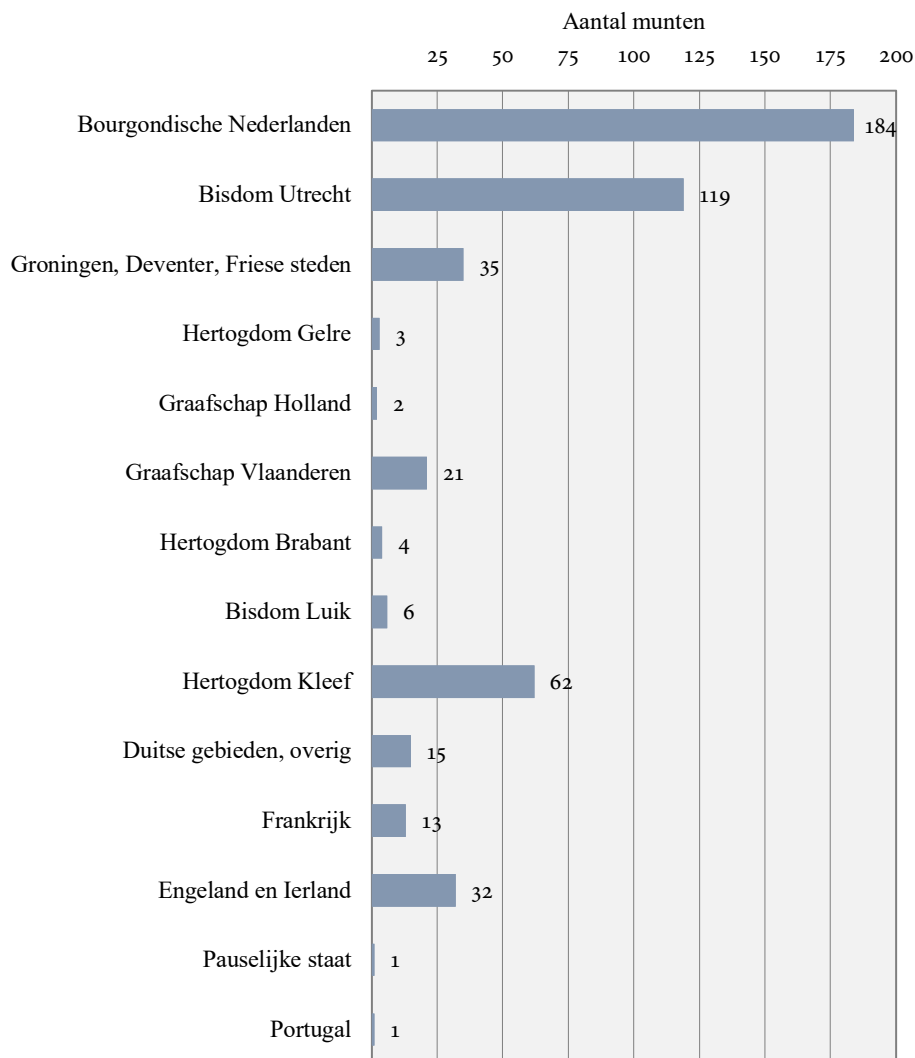
PORTUGAL**Alfonso V (1438-1481)**

chinfrao	Gomes A5 27.040/5	1
----------	-------------------	---

De munten zijn globaal in vier groepen te verdelen. Ruim een derde – 219 ex. – is in de Bourgondische Nederlanden geslagen onder Philips de Goede (r. 1419-1467), Karel de Stoute (r. 1467-1477) en Maria van Bourgondië (r. 1477-1482). Ongeveer een kwart – 119 ex. – is afkomstig uit het Bisdom Utrecht en geslagen tijdens de regeerperiode van bisschop David van Bourgondië (r. 1456-1496). De derde groep – 103 ex. – is afkomstig van noordelijke en oostelijke gewesten van Friesland tot Kleef en Luik. Tenslotte komen 61 ex. uit verder gelegen streken. Hieronder worden deze groepen kort besproken.

Grafiek 1 – Overzicht van de herkomst van munten in Hagestein 2017

Bourgondische Nederlanden

Het grootste gedeelte van de munten is geslagen in de Bourgondische Nederlanden. Het door Philips de Goede in 1434 geüniformeerde muntstelsel was qua uiterlijk en gewicht in elk van zijn gebieden gebaseerd op het systeem van groten. Van de 184 Bourgondische munten zijn veruit de meeste vervaardigd in de zuidelijke Nederlanden, in het hertogdom Brabant en het graafschap Vlaanderen (respectievelijk 93 en 77).

Van de negentien munten van Philips de Goede zijn er negen geslagen vóór de Bourgondische unificatie van 1434. Twee dubbele stuivers zijn geslagen in de derde emissie in 1466-1467, vlak voor het overlijden van Philips. Naast exemplaren geslagen in Vlaanderen en Brabant, bevindt zich ook een blanc à l'écu, een lokale emissie geslagen in de Bourgogne (Auxerre). Dit type, evenals de gros à la croix St André en twee grand blancs van Karel de Stoute, zijn volgens NUMIS de eerste in Auxerre geslagen Bourgondische munten die in Nederland zijn aangetroffen. Dit is opvallend: deze typen zijn zeldzaam (geslagen in kleine of onbekende oplage) en komen van vrij zuidelijk gebied.

Van de 104 munten geslagen tijdens de regeerperiode van Karel de Stoute zijn er 73 geslagen tijdens de eerste emissie (1467-1474). De munten geslagen in deze emissie zijn een voortzetting van het muntstelsel van Philips de Goede, al hebben ze een lichte vermindering van het zilveragehalte. In oktober 1474 werd een nieuwe reeks munten ingevoerd, de vuurijzers, met een waarde van één, twee en vier groot: van deze emissie zijn 28 exemplaren aanwezig. Nieuw voor deze emissie is dat ze specifieke kenmerken hebben ter verbetering van de eenwording van het Bourgondische muntstelsel. Zo versterkten de invoering van muntmeestertekens en jaartallen op de munten de centralisering van het Bourgondische administratief gezag – maar liefst 267 exemplaren in de muntvondst dragen een jaartal. Naast deze eenheidsmunten bevinden zich drie exemplaren geslagen in Bourgondië in de vondst.

Maria van Bourgondië zette na het plotselinge overlijden van haar vader in 1477 het Bourgondisch muntstelsel voort. Uit haar vijfjarige regeerperiode zijn 71 munten aanwezig, wederom voornamelijk geslagen in de productieve Bourgondische munthuizen van Vlaanderen en Brabant, slechts vijf exemplaren zijn vervaardigd in Holland en drie in Gelre.

Bisdom Utrecht

Uit het Bisdom Utrecht bevinden zich 119 exemplaren in de vondst, alle geslagen tijdens de regering van David van Bourgondië. De oudste munt is een halve stuiver geslagen in 1457, net nadat David was aangesteld als bisschop.²⁸ Deze halve stuiver is het eerste exemplaar dat in een dateerbare muntschat is aangetroffen.²⁹

²⁸ Van Gelder, 1971a: 17.

²⁹ *Ibid.*: 25.

Het overgrote deel van de munten bestaat uit gedateerde jagers en ongedateerde halve jagers (respectievelijk 95 en 18 exemplaren). De jagers, qua uiterlijk mogelijk gebaseerd op de jagers geslagen in 1437 in stad Groningen, werden aangemaakt van 1474 tot en met 1479.³⁰ In de muntvondst Hagestein bevindt zich een jager uit 1475 waarvan slechts één ander exemplaar bekend is.

Figuur 3 – Bisdom Utrecht, David van Bourgondië, jager 1475, muntplaats: Wijk bij Duurstede, massa: 2,41 g, diameter: 27,39 mm, referentie: Levinson III-79, NUMIS 1137056 (schaal 200%)

In 1476 is het zilveragehalte van de jagers en halve jagers verlaagd. De munten met een lager gehalte zijn herkenbaar aan de ster boven het wapenschild. Bijna de helft van de gevonden gouden munten is uit Utrecht afkomstig. Van de vijf gouden Davidsguldens in de vondst dateren die met **ƆPIS** in het omschrift uit 1464 en die met **ƆPS** uit de emissies 1467, 1475, 1477 of 1482.³¹ Die met **ƆPIS** zijn 18 karaat, die met **ƆPS** 16 karaat.

Koninkrijk Engeland, Portugal en Frankrijk

Interessant zijn de zestien in Calais geslagen Engelse groats en halfgroats in de vondst. De muntplaats Calais produceerde tijdens de regeerperiode van Henry VI (half)groats. Deze vormden een groot gedeelte van de munten die in Engeland circuleerden.³² De aanwezigheid van tientallen exemplaren in Nederlandse muntvondsten laat zien dat ze zich ook in de Nederlanden verspreidden. De meeste exemplaren zijn gesnoeid, zoals ook het geval was in de muntschat Utrecht.³³

³⁰ *Ibid.*: 18, 27.

³¹ *Ibid.*: 42.

³² Spufford, 1970: 96-97.

³³ Van Gelder, 1971b: 182.

Deze waardevolle munten, volgens Van Gelder overtroffen de Engelse munten alle contemporaine Nederlandse zilveren munten in waarde, kwamen mogelijk via handelaars uit Calais in de Nederlanden terecht.³⁴ Een andere mogelijkheid is dat de munten meereisden met Engelse huurlingen, die volgens de bronnen ook aan de Stichtse Oorlog (1481-1483) deelnamen.³⁵

De ogenschijnlijk vreemde eend in de bijt is de Portugese chinfrac, geslagen in Lissabon tijdens het bewind van Alfonso V (r. 1438-1481). Hoewel we deze munt niet gauw zouden verwachten in Nederlandse bodemvondsten, komt eenzelfde munt voor in de muntschatten Venray 1957 (TPQ 1481) – één exemplaar – en Putten 1861 (TPQ 1479) – twee exemplaren. Interessant genoeg treffen we deze Portugese munten enkel in muntvondsten die ook een substantieel aantal Engelse munten bevatten.

Van de Franse munten is met name de salut d'or bijzonder. Deze zeldzame munt is drie keer eerder aangetroffen in Nederland.³⁶

Figuur 4 – Koninkrijk Frankrijk, Henry VI, salut d'or, muntplaats: Parijs, massa: 3,477 g, diameter: 27,56 mm, referentie: Duplessy 443A, Friedberg 301, NUMIS 1137197 (schaal 200%)

Bisdom Keulen en hertogdom Kleef

De stad Keulen, vertegenwoordigd door negen exemplaren, kreeg in 1474 muntrecht. Deze zijn echter van een laag zilveragehalte en werden in de Bourgondische Nederlanden verboden.³⁷ De meest vertegenwoordigde 'Duitse' munten

³⁴ Van Gelder, 1964: 51.

³⁵ Zo zijn er twee Engelse huurlingen bekend als aanvoerders in dienst van David van Bourgondië, zie: Janse, 2003: 49 en Struick, 1984: 113.

³⁶ NUMIS 1140381, 1131298, 1129397.

³⁷ Spufford, 1970: 125.

zijn echter uit het sterk op de Nederlanden georiënteerde Kleef vervaardigd onder Johan I (r. 1448-1481). Deze Brasspfennige – 54 stuks – hadden een gelijke waarde als de Utrechtse jager en komen regelmatig in andere Nederlandse vondsten voor. Het Kleefse kleingeld in de vorm van Stübers is ook gebruikelijk gezien de in Utrecht gangbare aanduiding voor de duiten van 1/6 stuiver uit 1478 met de Gelders-Kleefse term ‘muter’.³⁸

Onder de Kleefse munten bevindt zich een bijzondere halve Brasspfennig (NUMIS 1137182). Op 3 juli 1479 is opdracht gegeven in Kleef voor hele en halve Brasspfennige. Deze halve Brasspfennig (Noss 150) zou 2,227 gram moeten wegen maar dit exemplaar weegt slechts 0,898 gram (diameter van 24,96 mm). De munt is deels afgebroken en mogelijk heeft erosie geleid tot het weglekken van koper. Dit kan de lage massa op zijn minst deels verklaren.³⁹

Figuur 5 – Graafschap Kleef, Johan I, halber brasspfennig, muntplaats: Wesel, massa: 0,898 g, diameter: 24,96 mm, referentie: Noss 150, Levinson 1-168, NUMIS 1137182 (schaal 200%)

Groningen, Deventer en de Friese steden

Stedelijke munten uit de Nederlanden zijn vertegenwoordigd door exemplaren uit Deventer, Groningen, Sneek, Bolsward en Leeuwarden. Van de vrij omvangrijke muntslag van de stad Deventer zijn drie stuivers uit 1481 aanwezig. In het tweede kwart van de vijftiende eeuw hadden de Groninger munten een ruime verspreiding, getuige het voorkomen in muntvondsten in de noordelijke en zuidelijke Nederlanden, evenals grote delen van West-Duitsland. Uit Groningen zijn vier munten aanwezig.⁴⁰

³⁸ Van Gelder, 1971b: 176.

³⁹ Met veel dank aan Peter Ilisch (†) en Jos Benders voor hun waardevolle input.

⁴⁰ Van Gelder, 1982: 22.

Als gevolg van de zwakke muntvoet van David van Bourgondië besluiten de steden Groningen, Deventer, Kampen en Zwolle in 1479 een verdrag te sluiten en gezamenlijk munten op gelijke voet te vervaardigen.⁴¹ Van een muntunie van Deventer, Kampen en Groningen is een zeer zeldzame stuiver aanwezig (NUMIS: 1136755).

Figuur 6 – Deventer, Kampen en Groningen, muntplaats: Deventer, massa: 2,647 g, diameter: 25,93 mm, referentie: van der Chijs 12.70, Levinson III-108, NUMIS 1136755 (schaal 200%)

De Friese steden zijn met 27 ex. sterk vertegenwoordigd. In 1476 verstuurde Karel de Stoute al brieven waarin hij de Friese stedelijke munten bij handelaren verbood. Het in bezit hebben van een dergelijke munt levert een boete op van dertig groot.⁴² Hierom is het des te opvallender dat ze ruimschoots vertegenwoordigd zijn in de muntschat. Deze vliegers circuleerden in de Nederlanden, al werden ze in 1484 verboden in Utrecht vanwege hun lage zilveragehalte.⁴³ Dit zal de circulatie zeker niet direct hebben gestopt, al zal het verbod ze minder aantrekkelijk hebben gemaakt als betaalmiddel.

Leeuwarder kromstaart herontdekt

Onder de munten bevindt zich een tot op heden onbekend zilveren exemplaar geslagen in de stad Leeuwarden.⁴⁴

⁴¹ Van der Chijs, 1854: 275-276.

⁴² Spufford, 1970: 125.

⁴³ Van der Chijs, 1859: 350.

⁴⁴ Puister, 1981: 27-46.

Figuur 7 – Leeuwarden stad, kromstaart z.j. (rond 1435), zilver, massa: 1,95 g, diameter: 29,2 mm, stempelstand ↗, NUMIS 1136985 (collectie RMO) (schaal 200%)

Omschrijving voorzijde:

Klimmende leeuw binnen parelcirkel, met omschrift **† MONEA ꝛ NEVA ꝛ DE
ꝛ LEWARDENSIS**

Omschrijving keerzijde:

Lang gevoet kruis, de parelcirkel deels doorbrekend, met in de kwadranten **L –
Æ – W – T'** en met omschrift **† MONE – TA ꝛ SAN – CTÆ ꝛ VIT – I ꝛ MART'**

De munt sluit qua beeldenaar en massa aan bij Puister 4.003 met de naar links klimmende leeuw op de voorzijde en op de keerzijde het lange kruis met **L – Æ – W – T'** in de kwadranten.⁴⁵

Figuur 8 – Leeuwarden stad, halve kromstaart z.j. (rond 1435), zilver, massa: onbekend, diameter: 21,00 mm, NUMIS 1012009 (particuliere collectie) (schaal 200%)

⁴⁵ Puister, 1981: 38.

Deze munten zijn navolgingen van de vierlanders die in 1434 zijn geïntroduceerd door Philips de Goede en zijn volgens Puister tussen 1435 en 1440 vervaardigd (1981, 36-37). Deze Leeuwarder munten zijn halve stuivers (kromstaarten) en komen overeen met de omschrijving van een plakkaat van Deventer uit 1462 ”..ende dair die leuwe inne staet tot lenwarden gemunt”.⁴⁶ Hoewel het plakkaat meer dan twintig jaar later dan 1435-1440 is opgeschreven, verwijst het ook naar andere oudere munten, bijvoorbeeld de braspenning op naam van Jan zonder Vrees, geslagen tussen 1409 en 1418, waarvan ook een exemplaar aanwezig is in de muntschat Hagestein. Ook komt het onbekende munt type sterk overeen met de kromstaarten uit de Leeuwarden emissie in die periode. De daaropvolgende emissie van de Leeuwarder munten, geslagen in de jaren 1470, verschillen aanzienlijk qua afbeeldingen. Hiermee is het aannemelijk dat het plakkaat naar de, tot op heden onbekende, oudere kromstaart uit 1435-1440 verwijst.

Het omschrift op de keerzijde verwijst naar Vitus, de patroonheilige van de stad Leeuwarden.⁴⁷ *MART* is de afkorting van *martyris*, verwijzend naar de marteldood die de heilige Vitus stierf tijdens de christenvervolging in 304-305 onder de Romeinse keizer Diocletianus.⁴⁸ De verbinding tussen Vitus en Leeuwarden blijkt ook uit de uitbreiding van de Sint-Vituskerk in dezelfde periode dat deze kromstaart is geslagen. De naam van een patroonheilige in het omschrift op de keerzijde komt niet voor op de andere munten geslagen te Leeuwarden, of in andere Friese stedelijk munthuizen.

Kookpot, textiel en muntstapels

De 498 munten waren verborgen in een pot. Deze container vormt een belangrijke bron voor datering en de context waarin de munten in de aarde terecht zijn gekomen. Het blijkt om een grape te gaan, een laatmiddeleeuwse kookpot van roodbakkend aardewerk met drie poten. De grape is aan de binnenzijde in het geheel geglazuurd, wat er op lijkt te duiden dat het exemplaar uit de 15^e eeuw is.⁴⁹ In de pot bevonden zich residuen van organisch materiaal, waarschijnlijk kookresten. Deze grape was dus duidelijk een gebruiksobject.

⁴⁶ Van der Chijs, 1855: 110 en Deventer, Gemeentearchief Deventer, Middeleeuws Archief (toegang 0690), inv.nr 135-1.

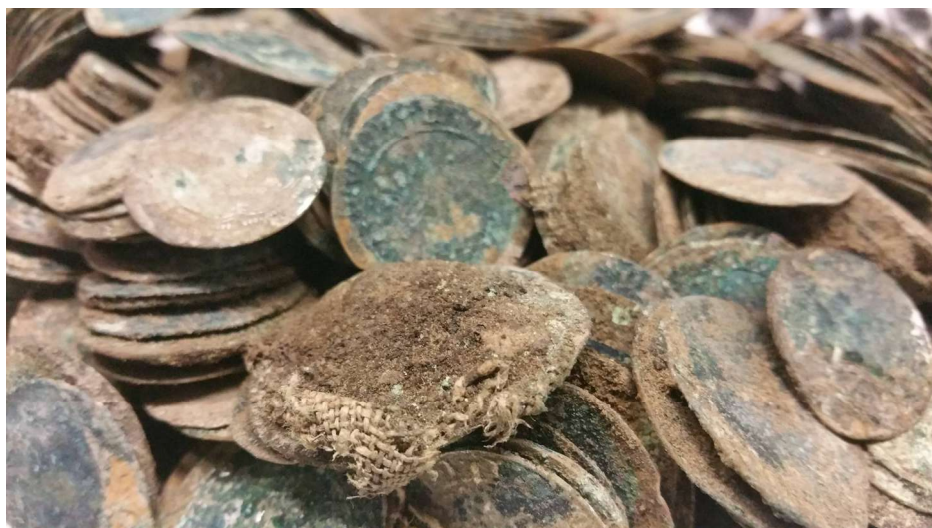
⁴⁷ Buijtenen 1950, 4.

⁴⁸ Noomen, 1990: 57. Volgens de 7^e-eeuwse overlevering werd Vitus voor de leeuwen geworpen, echter wist de heilige het dier tegen te houden met het heilige kruisteken, waarna die zijn voeten likte.

⁴⁹ Met veel dank aan Roos van Oosten voor advies bij de datering van de pot.

*Figuur 9 – De muntschat Hagestein 2017
(foto: Alexander van de Bunt/Landschap Erfgoed Utrecht)*

*Figuur 10 – Een deel van het textiel uit de muntschat
(foto: Alexander van de Bunt/Landschap Erfgoed Utrecht)*

Figuur 11 – De aardewerken grape uit de 15^e eeuw waarin de munten waren verborgen (foto: Peter de Boer/destijds werkzaam bij ODRU)

In de pot bevonden zich 61 door corrosie aaneengekoekte stapels munten in een geweven doek of zakje(s) van textiel verpakt. Dit was ook het geval bij een muntschat begraven rond 1304, gevonden te 's-Hertogenbosch in 1998.⁵⁰ In dat zakje bevonden zich muntrolletjes met een specifieke samenhang: enkel bestaande uit Franse munten en één Hollandse penning. Bij Hagestein 2017 is er echter geen verschil aantoonbaar tussen de munten binnen of buiten de lap. Het zou dus kunnen dat de stapels munten oorspronkelijk in het textiel hebben gezeten. Helaas is onbekend waar het textiel en de stapels munten zich in de pot bevonden.

⁵⁰ Pelsdonk, 2011: 119.

De grootte van deze stapels varieert van 2 tot 22 munten. Tijdens de conservatie is genoteerd welke munten er in welke volgorde opeen zaten. De vraag is echter of deze stapels munten tezamen zijn verborgen, of slechts toevallig aaneen zijn gecorrodeerd. Het is hierbij belangrijk het bewijs niet te over-interpreteren. Als de munten bewust zijn samengevoegd in een stapel levert dat alsnog veel vragen op. Enerzijds zouden we dan een bepaalde samenhang kunnen verwachten, waarbij munten zijn gesorteerd op type, bijvoorbeeld omdat dat in de ene stad gangbaarder betaalmiddel was dan in de andere. Anderzijds is het even logisch om stapels zonder samenhang te verwachten; het kunnen namelijk ook bij elkaar gesprokkelde munten zijn die om allerlei uiteenlopende redenen zijn samen-gebracht.

Tabel 2 – Overzicht van volgorde en samenstelling zes stapels met meer dan tien munten

Stapel nr. 61	1137187 + 1137199 t.e.m. 1137219	22 munten
Johan I (1448-1481)	Brasspfennig 1479	8
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	2
Johan I (1448-1481)	Brasspfennig 1479	1
Lodewijk van Bourbon (1456-1482)	aidant 1478	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1479	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	1
Johan I (1448-1481)	½ Weisspfennig 1475	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	1
Karel de Stoute (1467-1477)	vuurijzer Vlaanderen 1474	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	2
Edward III (1327-1377)	groat (1351-1377)	2
Henry VI (1422-1461)	groat (1438-1443)	1
Stapel nr. 59	1137152 t.e.m. 1137165	14 munten
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1477	2
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1476	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1477	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	3
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1477	2
David van Bourgondië (1455-1496)	witpenning met ster	2

Karel de Stoute (1467-1477)	dubbel vuurijzer 1475 Vlaanderen	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1477	1
Stapel nr. 60	1137166 t.e.m. 1137177	12 munten
Maria de Rijke (1477-1482)	dubbel vuurijzer 1478 Brabant	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1479	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	2
Edward III (1327-1377)	groat	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1479	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1479	1
Maria de Rijke (1477-1482)	dubbel vuurijzer 1478 Vlaanderen	1
Maria de Rijke (1477-1482)	dubbel vuurijzer 1477 Brabant	1
Maria de Rijke (1477-1482)	dubbel vuurijzer 1478 Brabant	1
Johan I (1448-1481)	Brasspfennig 1479	1
Stapel nr. 43	1137093 t.e.m. 1137102	10 munten
Philips de Goede (1419-1467)	dubbele groot Vlaanderen	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1477	1
Maria de Rijke (1477-1482)	dubbel vuurijzer 1478 Vlaanderen	1
Henry VI (1422-1461)	groat	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1477	1
Johan I (1448-1481)	blanken	1
Karel VII (1422-1461)	blanc à la couronne	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	1
Johan I (1448-1481)	Brasspfennig 1479	1
Stapel nr. 28	1137036 t.e.m. 1137045	10 munten
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1479	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	2
Philips de Goede (1419-1467)	dubbele groot Vlaanderen	1

David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	2
Johan I (1448-1481)	Brasspfennig 1479	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	1
Lodewijk II (1440-1456)	blanc à l'écu	1
David van Bourgondië (1455-1496)	witpenning met ster	1
Stapel nr. 15	1136976 t.e.m. 1136985	10 munten
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1477	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1477	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1478	1
David van Bourgondië (1455-1496)	jager 1476	1
Karel de Stoute (1467-1477)	dubbele groot Brabant	1
Karel de Stoute (1467-1477)	dubbele groot Vlaanderen	1
Johan II (1481-1521)	Stüber	1
stad Leeuwarden	kromstaart	1

Een samenhang hebben wij in de stapels niet ontdekt. Wel zijn er interessante samenstellingen te ontwaren. Zo is de grootste stapel (nr. 61) van tweeëntwintig munten erg opmerkelijk: dat er acht Kleefse Brasspfennige van Johan I uit hetzelfde jaar op elkaar gestapeld waren lijkt geen toeval. Verder is de volgorde en samenstelling, Utrechtse jagers van David, Engelse groats en één Luikse aidant, een echte mengelmoes. Deze stapel staat dan weer haaks op een stapel (nr. 59) van veertien munten die uitsluitend bestaat uit jagers van David, geslagen in Utrecht en één dubbel vuurijzer van Karel de Stoute. Zou de Utrechtse dominantie dan geïnterpreteerd kunnen worden als een geldstapel (soldij?) van een volger van David? Mogelijk, maar de kans dat het van iemand anders is blijft net zo aannemelijk. De kromstaart uit Leeuwarden bevindt zich in een stapel (nr. 15) waarin zich opgestapelde jagers van David bevinden, dubbele groten van Karel de Stoute en een stuiver van Johan II van Kleef. Ook voor deze stapel is geen voor de hand liggende verklaring te vinden.

Wanneer we kijken naar de samenstelling van de 78 munten in de zes grootste stapels uit de tabel hierboven kunnen we de volgende indruk vaststellen. De munten van het Bisdom Utrecht zijn met 55% (43 munten) het meest vertegenwoordigd, gevolgd door de munten van Kleef met 19% (15 munten), de Bourgondische Nederlanden met 14% (11 munten) en het Koninkrijk Engeland met 6% (5 munten). De exacte functie van de stapels is niet te duiden, wel is de dominantie van Utrecht en het hoge aantal Kleefse munten ten opzichte van de Bourgondische erg opvallend. Wanneer we naar deze denominaties kijken valt

het op dat de Utrechtse jagers in de stapels maar liefst 35% vormen van alle jagers uit Hagestein 2017. De Kleefse Brasspfennige vormen 27% van alle Brasspfennige in de vondst. Deze twee denominaties, die overigens evenveel waard waren en naast elkaar circuleerden, representeren dus een substantieel deel van de stapels: mogelijk lagen deze munten al bewust bij elkaar gesorteerd voordat de schat werd begraven. Opvallend is verder dat er geen van de om hun laag zilveragehalte beruchte Friese vliegers in de stapels zitten. Blijkbaar zijn deze vanwege de haast uiteindelijk samen met de, eerder bewust georganiseerde, stapels in de pot gestopt.

De noodchat Hagestein 2017

Hagestein 2017 is een noodchat met, ogenschijnlijk tegenstrijdig, kenmerken van een spaarschat. De historische context, algemene muntensamenstelling en de container (kookpot) spreken nadrukkelijk voor een noodchat. Dat wil zeggen dat het geld dat voorhanden was met haast werd verborgen zonder dat er bewuste selectie heeft plaatsgevonden. Het voorhanden geld vormt daarom een duidelijke reflectie van recent geslagen geld dat ook in omloop was tijdens de sluitdatum. In het geval van Hagestein gaat het om vooral zeer veel jonge munten: het overgrote gedeelte (bijna twee derde) van de munten is geslagen tussen 1471 en 1481. Verder laat de historische context duidelijk zien dat plundering in Hagestein een acuut gevaar was. Deze dreiging veroorzaakte een noodzaak voor mensen om hun contant geld zo snel en veilig mogelijk te verbergen. Vergelijkbare muntvondsten in potten demonstreren dat het gebruik van een (kook)pot uit de huishoudelijke raad niet ongebruikelijk is voor een noodchat. De munten dienden gauw en opvallend te worden verborgen. Dat men hiervoor een pot uit de huishoudelijke raad koos die al minder bruikbaar, of zelfs afgekeurd was, is niet opmerkelijk.⁵¹ Maar met name de aanwezigheid van organische resten in de pot wijzen sterk op haast en noodzaak, veroorzaakt door dreigend onheil. Het ligt immers voor de hand dat een pot bestemd voor een bewust geselecteerde spaarschat eerst zorgvuldig zou worden schoongemaakt.

Ogenschijnlijk tegenstrijdig is dat Hagestein ook kenmerken van een spaarschat heeft: de aanwezigheid van hoge waardes en de beperkte aanwezigheid van kleingeld. Een spaarschat bestaat uit meerdere bewust geselecteerde munten van hoge waarde en goede kwaliteit die gespaard zijn gedurende een langere periode en daarom niet het betalingsverkeer van de sluitdatum representeren. In Hagestein bevinden zich munten van hoge waarde geschikt om te sparen, zoals de twaalf gouden munten, die dus eerder passen in definities van een spaarschat dan van een noodchat. Wat dan alsnog voor een noodchat pleit is dat deze hoge waardes beperkt aanwezig zijn, maar vooral dat deze net als het overgrote gedeelte van Hagestein recent geslagen was. Maar liefst driekwart van het goud in Hagestein komt namelijk uit de periode tussen 1464 en 1481 en is dus geld dat

⁵¹ Sarfatij, 2004: 80, 84.

relatief kort circuleerde voordat het in de grond terecht kwam. Dit staat haaks op de ‘echt duidelijke’ spaarschat Venray 1957 die net als Hagestein sluitdatum 1481 heeft. Slecht een vijfde van die gouden munten is geslagen tussen 1464 en 1481. Het overgrote deel is een stuk ouder en dus over een veel langere periode bewust opgespaard. Daarnaast bestaat Hagestein, zeker vergeleken met de noodchat Utrecht 1972, uit relatief weinig kleingeld. Dit komt omdat stedelijk oorlogsgeld met een lage waarde meer werd gebruikt in Utrecht, dat door de oorlog in zichzelf gekeerd was, en hogere denominaties vermoedelijk werden opgespaard. In Hagestein bevinden zich wel munten van lage kwaliteit, die slecht geschikt zouden zijn voor spaarschatten, maar wel onderdeel zijn van de omloop en dus ook van noodschatten.

Deze tegenstelling demonstreert vooral dat verschillen tussen spaar- en noodschatten soms klein kunnen zijn en dat tussen de ogenschijnlijk scherpe kaders en criteria van schatten een grijs gebied kan zitten. Hagestein 2017 laat zo zien dat het karakter van muntschatten kan overlappen. Geconcludeerd kan worden dat de argumenten voor een noodchat het meest overtuigend zijn: met name het plunderingsgevaar en de organische resten in de container duiden op haast bij dreigend onheil. Recent geslagen munten domineren de muntsamenstelling en zijn typen munten die ook als losse vondsten worden gevonden: ze reflecteren dus het in omloop zijnde geld van de periode van de sluitdatum.

Vergelijkende analyse muntvondsten met *TPQ* tussen 1479 en 1485

Tabel 3 – Overzicht meest vertegenwoordigde groepen munten in muntvondsten TPQ 1479-1485

	Hagestein 2017	Utrecht 1972	Blerick 2011	Maastricht 1989	Venray 1957	Putten 1861
<i>TPQ</i>	1481	1483	1481	1485	1481	1479
Bourgondische Nederlanden	36,9% (184 ex.)	38,7% (117 ex.)	8,3% (4 ex.)	36,3% (125 ex.)	29,9% (239 ex.)	31,7% (69 ex.)
Bisdom Utrecht	23,9% (119 ex.)	37,4% (113 ex.)	6,3% (3 ex.)	—	5,9% (47 ex.)	20,2% (44 ex.)
Friese steden	6,2% (31 ex.)	6,3% (19 ex.)	12,5% (6 ex.)	0,6% (2 ex.)	0,8% (6 ex.)	—
Hertogdom Gelre	0,6% (3 ex.)	3,0% (9 ex.)	60,4% (29 ex.)	1,2% (4 ex.)	5,4% (43 ex.)	—
Bisdom Luik	1,2% (6 ex.)	0,7% (2 ex.)	—	47,1% (162 ex.)	2,0% (16 ex.)	—

Hertogdom Kleef	12,4% (62 ex.)	11,3% (34 ex.)	4,2% (2 ex.)	2,3% (8 ex.)	4,1% (33 ex.)	–
Koninkrijk Frankrijk	1,6% (8 ex.)	1,7% (5 ex.)	–	3,2% (11 ex.)	4,1% (33 ex.)	0,5% (1 ex.)
Koninkrijk Engeland	6,2% (31 ex.)	0,7% (2 ex.)	–	0,8% (3 ex.)	7,1% (57 ex.)	11,5% (25 ex.)
Totaal	498 ex.	302 ex.	48 ex.	344 ex.	c. 800 ex.	218 ex.

De vondst Hagestein 2017 komt het meeste overeen met Utrecht 1972 (302 munten, *TPQ* 1483). Deze vondst werd gedaan in de Utrechtse binnenstad, slechts vijftien kilometer van Hagestein, en biedt daarmee een unieke kans voor vergelijkend onderzoek.⁵² Volgens Van Gelder zijn deze munten in de stad zelf bijeengebracht en verborgen, waarschijnlijk door een “partijganger van Montfoort die tijdens het beleg is omgekomen of na de capitulatie is gevlucht of gearresteerd en vervolgens verbannen”.⁵³ Wat in elk geval vaststaat is dat, gezien de vondstlocatie en de vondstsamenstelling, de eigenaar uit Utrecht kwam. Hoewel Hagestein met 498 munten groter is dan de 302 munten van Utrecht, blijkt de ratio goud/zilver met 2,50/97,50 vrijwel identiek. Beide vondsten worden gedomineerd door munten uit de Bourgondische Nederlanden: 37% in Hagestein en 39% in Utrecht. Daarnaast ook door Utrechtse munten, respectievelijk 24% en 37%. Deze samenstelling komt overeen met Putten 1861 (218 munten, *TPQ* 1479), waar de verhouding 32% Bourgondische en 20% Utrechtse munten is. Ook in Venray 1957 (c. 800 munten, *TPQ* 1481) en Maastricht 1989 (344 munten, *TPQ* 1485) vormen Bourgondische munten het grootste gedeelte van de vondst.⁵⁴ Dit demonstreert het overwicht van Bourgondische betaalmiddelen in de geldcirculatie van deze periode.

Hoewel Hagestein 2017 en Utrecht 1972 in eerste instantie vooral overeenkomsten heeft, zijn er ook verschillen te ontwaren. Ten eerste bevat Utrecht 1972 enkel Utrechtse jagers van de jaren 1477, 1478 en 1479. De vroegere exemplaren van hoger zilveragehalte uit 1475 en 1476 ontbreken, in tegenstelling tot in Hagestein. Verder zijn er in Utrecht 17 zeer zeldzame braspenningen van ruwaard Engelbert van Kleef, geslagen tussen 1481 en 1483, en negen stedelijke munten aanwezig. Deze ontbreken in de vondst Hagestein, net als de halve witpenningen van David van Bourgondië. Deze verschillen zijn op meerdere manieren te verklaren. De braspenningen van Engelbert werden geslagen in Utrecht en circuleerden blijkbaar vooral in de stad, aangezien de oorlog verkeer naar binnen

⁵² Voor recente ontwikkelingen over de historische en juridische duiding van Utrecht 1972, zie Brinkman, 2021: 4-8.

⁵³ Van Gelder, 1971b: 175.

⁵⁴ Van Gelder, 1964: 50-51 (Putten 1861); Van Gelder, 1958: 155-161 (Venray 1972); de Graaf, 1991: 143-166 (Maastricht 1989).

en buiten bemoeilijkte.⁵⁵ Hun ontbreken in Hagestein 2017 zou er op kunnen duiden dat de eigenaar van Hagestein niet uit de stad Utrecht afkomstig is, maar het is evengoed mogelijk dat de munten van Engelbert zijn geslagen na het verbergen van Hagestein 2017. Over de muntslag van Engelbert is weinig bekend, behalve dat de munten werden gewantrouwd vanwege hun slechte kwaliteit; zo werden ze in 1485 verboden in Utrecht.⁵⁶ Vermoedelijk zijn weinig munten op zijn naam geslagen. Van der Chijs benoemde ook de aannemelijke kans dat bisschop David de aangetroffen munten van Engelbert, zijn tegenstander, zou hebben omgesmolten. Wanneer Engelbert begonnen is met zijn muntslag is ook onbekend: hij is in februari 1482 formeel aangesteld als ruwaard, dus de muntproductie zal pas in de loop van 1482 op gang zijn gekomen.⁵⁷ Dit verklaart mogelijk ook de afwezigheid van Engelberts munten in Hagestein.

Naast een geografische vergelijking valt op dat in Utrecht geen munten met de jaartallen 1480 en 1481 voorkomen. Ook opmerkelijk is het verschil in voorkomen van lage denominaties. Waar deze in Utrecht vrij veel voorkomen, komen ze in Hagestein in slechts kleine aantallen voor. Beide schatten zijn een reflectie van de geldcirculatie van die periode. Zo vinden we in Utrecht lagere denominaties stedelijk oorlogsgeld. Niet verassend, aangezien de stad in de oorlogsjaren vooral in zichzelf gekeerd was en hogere denominaties waarschijnlijk werden opgespaard. Dit vormt een scherp contrast met de grotere denominaties die we aantreffen in Hagestein, deze vondst reflecteert de geldcirculatie buiten de stad, mogelijk in het bezit van een (plunderende) soldaat, een ambachtsman of een handelaar.

Een opvallend contrast met Hagestein vormt de vondst Blerick 2011 (48 munten, TPQ 1481), die voor slechts 8,3% uit Bourgondische en voor 6,3% Utrechtse munten bestaat. Nog opmerkelijker is het aanzienlijke verschil in de aanwezigheid van Gelderse munten: in Blerick is dat 60%, ten opzichte van slechts 0,6% in Hagestein en 3% in Utrecht. Volgens Jos Benders is het gezien de samenstelling van Blerick 2011 aannemelijk om een eigenaar met Gelderse contacten aan te wijzen.⁵⁸ In het verlengde hiervan zou de tegenovergestelde samenstelling van Hagestein 2017 ten opzichte van Blerick 2011 er op kunnen duiden dat de eigenaar van Hagestein juist geen Gelderse contacten had. De samenstelling van Hagestein 2017 en Utrecht 1972, maar ook Maastricht 1989, Putten 1861 en Venray 1957, suggereren met een maximale aanwezigheid van 5.4% Gelderse munten in elk geval dat een ondervertegenwoordiging van dit geld de norm is en het hoge aantal Gelderse munten in Blerick 2011 juist de uitzondering.

⁵⁵ Van Gelder, 1971b: 174-175; Zilverberg, 1979: 48, voor stagnatie handelsverkeer Utrecht en achterland.

⁵⁶ Blanchet, 1953: 141; Van Gelder, 1971b: 175.

⁵⁷ Van Asch van Wijck, 1842: 142; Nijhoff, 1851: 166; Van der Chijs, 1859: 196; Van Gelder, 1971a: 12.

⁵⁸ Benders, 2018: 110.

Van Gelder noemt het grote aantal Friese stedelijke munten in Utrecht (6,3%) een ‘opvallend element’. Ondanks, of op basis van de ‘bad money drives out good money’ wet van Gresham *vanwege*, hun slechte kwaliteit circuleerden deze munten in de Nederlanden. Vergeleken met Utrecht komen de Friese munten procentueel gezien even veel voor in Hagestein (6,2%). Een sterkere aanwezigheid komen we tegen in Blerick (12,5%). De aanwezigheid van deze munten van lagere waarde is typerend voor noodschatten. Dit staat dan ook haaks op de lage aanwezigheid Friese munten in Maastricht (0,6%) en Venray (0,8%), terwijl ze in Putten helemaal niet voorkomen. Typerend voor een spaarschat bevinden zich in deze laatst drie schatten juist meer hoge denominaties, blijkbaar filterden de eigenaren het inferieure Friese zilver er uit.

De vondsten Hagestein en Utrecht demonstreren een relatief hoge aanwezigheid van Kleefse Brasspfennige, respectievelijk 12,4% en 11,3%. Deze munten zijn in de andere vondsten minder talrijk aanwezig. Dit komt vooral omdat de Kleefse Brasspfennige van gelijke waarde waren als de Utrechtse jager waarmee ze, zoals benadrukt door Van Gelder, gezamenlijk konden circuleren, en daarmee een substantieel onderdeel waren van de geldcirculatie.⁵⁹ Dit verklaart waarschijnlijk waarom Hagestein 2017 en Utrecht 1972 de meeste Utrechtse én Kleefse munten bevatten. De aanwezigheid van Kleefse troepen in en rondom Utrecht tijdens de Stichtse Oorlog vormt een extra stimulans voor verspreiding van het Kleefse geld.

Het verschil in de aanwezigheid van Engelse munten in Hagestein (6,2%) en Utrecht (0,7%) is ook opmerkelijk. Engelse munten circuleerden in het reguliere geldverkeer, bijvoorbeeld door handelsbetrekkingen, maar konden ook verspreiden met de bewegingen van Engelse huurlingen. De bronnen demonstreerden dat deze ook in de Stichtse Oorlog dienst deden voor David van Bourgondië. Aangezien de eigenaar van de muntschat Utrecht uit de in zichzelf gekeerde stad Utrecht kwam is het niet verassend dat het Engelse geld minder vertegenwoordigd is in Utrecht 1972. Dit wordt verder bevestigd door de hogere aanwezigheid van Engels geld in de muntvondst Venray 1957 (7,1%) en Putten 1861 (11,5%); beide muntschatten zijn buiten de stad Utrecht gevonden, hebben een hoge Bourgondische aanwezigheid en een lage Gelderse aanwezigheid.

Waarde en koopkracht

De totale waarde van de muntschat Hagestein op het moment van begraven kan geschat worden op 2157 groot, ofwel 1078½ stuiver. Deze waarde is bepaald aan de hand van de munttarieven van de stad Utrecht uit de periode 1483-1493.⁶⁰ Om de koerswaarde van de in de vondst aanwezige munten in de munttarieven terug te vinden is het noodzakelijk om te weten wat de benaming toentertijd was. Voor

⁵⁹ Van Gelder, 1971a: 20.

⁶⁰ Van der Chijs, 1859: 349-373.

deze muntnamen is gebruik gemaakt van de lijst die Van Gelder heeft samengesteld voor de Nederlanden in vijftiende tot en met de zeventiende eeuw.⁶¹ Het totaalbedrag blijft een schatting, in deze periode speelde ook muntverval waardoor de waardes niet volledig zeker zijn.

Aantal	Herkomst	Groot
184	Bourgondische Nederlanden	698
119	Bisdom Utrecht	664
35	Nederlandse steden	60
3	Hertogdom Gelre	6
2	Graafschap Holland	6
21	Graafschap Vlaanderen	97
4	Hertogdom Brabant	58
6	Bisdom Luik	23
62	Hertogdom Kleef	153
15	Duitsland overig	154
13	Frankrijk	100
32	Engeland en Ierland	135
1	Pauselijke staat	1
1	Portugal	2
498	Totaal	2.157

In 's-Gravenhage verdient een meester metselaar tussen 1450 en circa 1525 genoeg steevast een zomerdagloon van ongeveer tien groot.⁶² In Woerden geldt eenzelfde loon voor deze metselaar.⁶³ Dit als richtlijn nemend kost het een gespecialiseerde ambachtsman dus ruim 200 werkdagen om het vermogen van de vondst te vergaren. In 1405 kon een huurling acht groot per dag verdienen.⁶⁴ Wat de eigenaar met dit geld kon doen blijft speculatie, maar dat op de Utrechtse markt de prijs van rogge tussen 1480 en 1482 vervijfvoudigde geeft een indicatie van de gevolgen van de oorlog voor de koopkracht.⁶⁵

Conclusie

De muntschat Hagestein 2017 is een noodschat die na september 1481 is begraven vanwege direct gevaar van plundering ten gevolge van de Stichtse Oorlog. Dit gevaar lijkt specifiek acuut te zijn geworden vanaf 17 maart 1482, toen het nabijgelegen Vianen werd ingenomen door vijandelijke troepen onder leiding

⁶¹ Van Gelder, 1991: 5-100.

⁶² Lucassen, 1999: 45.

⁶³ Noordegraaf, 1985: 73.

⁶⁴ Waale, 1990: 188.

⁶⁵ Noordegraaf, 1985: 20-21.

van Vincentius van Zwanenburg. Daarna werd het omliggende land hoogstwaarschijnlijk geplunderd. Op 21 juli 1482 was Hagestein aan de buurt, toen troepen van Jan van Heemstede uit Schoonrewoerd het gebied plunderden. Op basis van de jongste munt is september 1481 een zekere sluitdatum, waarbij de bronnen sterke aanwijzingen bieden voor begraving tussen 17 maart en 21 juli 1482.

De samenstelling van Hagestein 2017 komt in grote lijnen overeen met muntvondsten met een vergelijkbare TPQ, met name Utrecht 1972. Hierbij wordt de boventoon gevoerd door munten uit de Bourgondische Nederlanden, gevolgd door munten uit het bisdom Utrecht en uit het hertogdom Kleef. De aanwezigheid van Kleefse Stübers geproduceerd na het aantreden van Johan II op 5 september 1481, vormen een bewijs voor de vroege oprichting van deze Kleefse emissie.

Hagestein 2017 is een noodschat, een vanwege dreigend onheil verborgen verzameling geld die een reflectie is van de geldsomloop. Daarnaast bezit de schat ook enkele kenmerken die aansluiten bij criteria van spaarschatten. Hiermee demonstreert deze vondst dat het karakter van een noodvondst kan domineren, maar ook overlap kan hebben met een spaarschat.

Dankwoord

Graag danken wij Freek van Toor, Annemarieke Willemsen, Roos van Oosten, Paul Beliën, Peter Ilisch (†), Alexander van de Bunt, Theo Bransen, historische vereniging 'Land van Brederode', de leden van de Numismatische Kring Den Haag, de anonieme beoordelaars en behandelend redacteur Jos Benders voor hun hulpvaardige suggesties en waardevolle bijdragen bij de totstandkoming van dit artikel.

Biografische noten

Peter Buis heeft archeologie gestudeerd en specialiseerde zich daarbij in de middeleeuwse Nederlandse numismatiek.

Pim Möhring is conservator bij de Nationale Numismatische Collectie van De Nederlandsche Bank. Hij heeft geschiedenis gestudeerd en volgde de onderzoeksmaster *Ancient, Medieval and Renaissance Studies*.

Archivalia

Het Utrechts Archief (HUA), 216, Dom Kapittel te Utrecht inv.nr. 3418

Het Utrechts Archief (HUA), 216, Dom Kapittel te Utrecht, inv.nr. 1648

Gemeentearchief Deventer, Middeleeuws Archief, 0690, inv.nr 135-1

Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-AO-4-71

Literatuurlijst

- Aa, A.J. van der (1855) *Biographisch woordenboek der Nederlanden. Deel 2. Derde en vierde stuk* (Haarlem)
- Asch van Wijck, A.M.C. van (1852) *Driejarige oorlog tusschen Maximiliaan van Oostenrijk en de stad Utrecht, 1481-1484: een bijdrage tot de Nederlandsche geschiedenis, meerendeels uit oorspronkelijke bronnen zamengesteld* (Utrecht)
- Benders, J. (2018) De muntvondst van Blerick 2011 *JMP* 105, 103-116
- Berents, D. (2021) *Jan van Schaffelaar: tekst en uitleg* (Soesterberg)
- Blanchet, A. (1953) Monnayage d'Engelbert de Clèves, évêque d'Utrecht *JMP* 40, 141-143
- Boudeau, E. (1970) *Catalogue général illustré et à prix marqués en francs or de monnaies françaises (provinciales)* (Maastricht)
- Brinkman, M. (2021) Utrechtse muntschat voor de stad behouden *Tijdschrift voor geschiedenis van stad en regio Utrecht* 94.2, 4-8
- Buijtenen, M.P. van (1950) St. Vitus van Oldehove. Episoden uit de strijd om Leeuwardens kerk, 1146-1580 *Archief voor de Geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht* 68, 23
- Chalon, M.R. (1854) Monnaies de l'abbesse d'Essen *RBN* X, 42-58
- Chalon, R.H.G. (1870) *Recherches sur les monnaies des comtes de Namur* (Brussel)
- Chestret de Haneffe, J. de (1890) *Numismatique de la principauté de Liège et de ses dépendances (Bouillon, Looz) depuis leurs annexions* (Brussel)
- Chijs, P.O. van der (1854) *De munten der voormalige heeren en steden van Overijssel, van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend* (Haarlem)
- Chijs, P.O. van der (1855) *De munten van Friesland, Groningen en Drenthe (der Heeren van Koevorden), van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend* (Haarlem)
- Chijs, P.O. van der (1858) *De munten der voormalige graafschappen Holland en Zeeland, alsmede der heerlijkheden Vianen, Asperen en Heukelom, van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend* (Haarlem)
- Chijs, P.O. van der (1859) *De munten der Bisschoppen, van de Heerlijkheid en de stad Utrecht: van de vroegste tijden tot aan de pacificatie van Gend* (Haarlem)
- Csonka, Y.R. & Bakker, A.M. (2020) *Achterweg 41 te Hagestein (gem. Vijfheerenlanden). Een bureauonderzoek (BO)* (Assen)
- Delmonte, A. (1964) *De gouden Benelux: repertorium van de gouden munten geslagen in het gebied van de voormalige Nederlanden* (Amsterdam)
- Dengis, J.C. (2006) *Les monnaies de la principauté de Liège: II, De Jean d'Enghien à Robert de Berghes (1274-1564)* (Wetteren)
- Deschamps de Pas, L. (1863) *Essai sur l'histoire monétaire des comtes de Flandre de la maison de Bourgogne et description de leurs monnaies d'or et d'argent* (Parijs)
- Doedens, A. & Mulder, L. (2023) *Hoekse en Kabeljauwse Twisten. Kraamkamer van Nederland* (Zutphen)

- Duplessy, J. (1999) *Les monnaies françaises royales : de Hugues Capet à Louis XVI (987-1793) : Tome I* (Parijs)
- Exaltus, R., Orbons, J. & Nuijten, I. (1995) *Vijfheerenlanden: archeologisch onderzoek Kasteel Hagestein* (Amsterdam)
- Felke, G. (1989) *Die Goldprägungen der rheinischen Kurfürsten 1346-1478: Mainz, Trier, Köln, Pfalz* (Keulen)
- Friedberg, A.L. & Friedberg, I.S. (2017) *Gold coins of the world: from ancient times to the present: an illustrated standard catalogue with valuations, Ninth Edition* (Williston)
- Gaillard, V. (1852) *Recherches sur les monnaies des comtes de Flandre : depuis les temps les plus reculés, jusqu'au règne de Robert de Bethune inclusivement* (Gent)
- Gelder, E.H. van & M. Hoc (1960) *Les monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols, 1434-1713 : répertoire général* (Amsterdam)
- Gelder, E.H. van (1964) Muntvondsten: Putten (Geld.) 1861 *JMP* 51, 50-51
- Gelder, E.H. van (1971a) De Utrechtse munten ten tijde van bisschop David van Bourgondië *JMP* 58/59, 10-50
- Gelder, E.H. van (1971b) Muntvondsten: Utrecht 1972 *JMP* 58/59, 174-182
- Gelder, E.H. van (1982) Laat-middeleeuwse munten van Groningen *JMP* 69, 21-46
- Gelder, E.H. van (1991) Muntnamen in de Nederlanden, 15^e-17^e eeuw *JMP* 78, 5-100
- Gent, M.J. van (1995) Een Hollandse luis in de Bourgondische pels *Historisch Tijdschrift voor het Land van Vianen* 20.1/2, 2-52
- Gomes, A. (1987) *Moedas Portugesas* (Lissabon)
- Grolle, J.J. (2000) *De muntslag van de graven van Holland tot de Bourgondische unificatie in 1434* (Amsterdam)
- Grote, H. (1863) *Die Münzen der Abtei Essen, Münzstudien* (Leipzig)
- Hoven van Genderen, A.J. van (1987) *Het kapittel-generaal en de Staten van het Nedersticht in de 15e eeuw* (Zutphen)
- Hoven van Genderen, A.J. van (2000) Op het toppunt van de macht: 1304-1528, in: A. Pietersma (red.), *'Een paradijs vol weelde': geschiedenis van de stad Utrecht*, 113-189 (Utrecht)
- Hoven van Genderen, A.J. van (2015) Oorlog en ellende: veerkracht en herstel van oorlogsschade op het Utrechtse platteland in de late middeleeuwen *Jaarboek Oud-Utrecht* 2015, 59-90
- Janse, A. (2003) *De sprong van Jan Schaffelaar oorlog en partijstrijd in de late Middeleeuwen* (Hilversum)
- Kramer, H.J. (1993) *Das Stift Essen, Münzen und Medaillen: königliche und stiftische Prägungen in und für Essen* (Münster)
- Levinson, R.A. (2019) *The early dated coins of Europe 1234-1500, 2nd ed.* (Clifton)
- Lucassen, J. (1999) Loonbetaling en muntcirculatie in Nederland (1200-2000) *JMP* 86, 1-69
- Martiny, J.C. (2014a) *Het munthuis in Gent van de Karolingers tot de Calvinistische Republiek 768-1584: Deel I: Karel de Grote - Lodewijk van Male (768-1384)* (Kortrijk)

- Martiny, J.C. (2014b) *Het munthuis in Gent van de Karolingers tot de Calvinistische Republiek 768-1584: Deel II: Filips de Stoute - Filips de Goede (1384-1433)* (Kortrijk)
- Muntoni, F. (1972-1973) *Le monete dei papi e degli stati pontifici* (Rome)
- Nijhoff, I.S. (1851) *Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland: door onuitgegevene oorkonden opgehelderd en bevestigd. Vijfde deel. De Bourgondische heerschappij* (Arnhem)
- Noomen, P.N. (1990) St.-Vitus van Corvey en het wapen van Leeuwarden, in: R. Kunst, M. Schroor & H. Spanninga (red) *Leeuwarder Historische Reeks II*, 55-65 (Leeuwarden)
- Noordegraaf, L. (1985) *Hollands welvaren?: levensstandaard in Holland 1450-1650* (Bergen, NH)
- North, J.J. (1991) *English Hammered Coinage, Volume 2. Edward I to Charles II 1272-1662* (Londen)
- Noss, A. (1931) *Die Münzen der Grafen und Herzöge von Kleve* (München)
- Pelsdonk, J. (2011) De schatvondst 's-Hertogenbosch 1998 *JMP* 98, 30-121
- Puister, A.T. (1981) Friese stedelijke munten *JMP* 68, 27-46
- Sarfati, H. (2004) Kluisjes van aardewerk, in: E.H.P. Cordfunke & H. Sarfati (red.), *Van Solidus tot Euro. Geld in Nederland in economisch-historisch en politiek perspectief*, 75-92 (Hilversum)
- Seaby, H.A. (2022) *Coins of England & the United Kingdom: pre-decimal issues* (Londen)
- Spufford, P. (1970) *Monetary problems and policies in the Burgundian Netherlands, 1433-1496* (Leiden)
- Struick, J.E.A.L. (1984) *Utrecht door de eeuwen heen* (Utrecht)
- Tenhaeff, N.B. (1920) *Bisschop David van Bourgondië en zijn stad. Utrechtsch-Hollandse jaarboeken 1481-1483 van de hand van een onbekenden, gelijktijdigen schrijver; naar den eersten druk van Antonius Matthaëus' Analecta*, 1698 (Utrecht)
- Vanhoudt, H. (1996) *Atlas der munten van België* (Herent)
- Vanhoudt, H. (2015) *De munten van de Bourgondische, Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden en van de Franse en Hollandse periode: 1434-1830* (Heverlee)
- Waale, M.J. (1990) *De Arkelse oorlog, 1401-1412: een politieke, krijgskundige en economische analyse* (Hilversum)
- Witte, A. de (1894-1900) *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire romain* (Antwerpen)
- Zilverberg, S.B.J. (1979) *De Stichtse burgeroorlog: rebellie en reactie in het vijftiende-eeuwse Utrecht* (Zutphen)